

Psichologija praktikai

KĄ TURĖTŲ ŽINOTI PSICHOLOGAS PRIEŠ NAUDODAMAS GRINDŽIAMĄJĄ TEORIJĄ* SAVO TYRIMUOSE

Agnė Jurgaitytė-Avižinienė

Doktorantė
Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 76 05
El. paštas: agne@pkc.lt

Grindžiamoji teorija (toliau – GT) – dar mažai taikomas metodas psichologijos moksle Lietuvoje. Ji kelia ypatingus klausimus ir užduotis tyrėjui. Šiame straipsnyje apžvelgiami probleminiai klausimai, su kuriais susiduria psichologai, besidomintys GT: tai ir filosofinių dilemų, ir GT versijų įvairovė. Aptariami ir unikaliūs GT tikslai, darbo įrankiai ir procedūros, pasirinkimas tarp kiekybinių ir kokybinių duomenų, hipotezių kėlimo ir literatūros analizės ir sukuriamos duomenimis pagrįstos teorijos klausimai. Skirtingų GT versijų (klasikinės, sisteminės ir konstruktyvistinės) aptarimas parodo minėtų klausimų sudėtingumą ir skirtingus atsakymus bei būtinybę išsirinkti vieną iš jų tyrimui įgyvendinti.

Pagrindiniai žodžiai: grindžiamoji teorija, grindžiamosios teorijos naudojimas tyrimuose, grindžiamosios teorijos versijos, tikslai ir procedūros.

Grindžiamosios teorijos (toliau – GT) tyrimo metodas atsirado prieš 50 metų ir paplito įvairių sričių socialiniuose moksluose, bet psichologai ją mažai naudojo. Pirmieji darbai, besiremiantys grindžiamąja teorija, pasirodė tik vėlyvais 1980 metais (Barker et al., 2002; Henwood and Pidgeon, 2003). Lietuvoje grindžiamosios teorijos metodą ima taikyti ir sociologai, socialiniai darbuotojai, edukologai, ir kitų specialybių

atstovai, tačiau psichologai ją renkami retai. Neaišku, ar šis metodas yra nepriimtinas ir nedera prie psichologinių tyrimų, ar tai savita koncepcija, kuri reikalauja jos išmanymo ir kitoniško nei įprasta požiūrio į tyrimus bei ypatingo pasiruošimo, kuris leistų psichologams kitaip pažiūrėti į rūpimus klausimus ir kitaip analizuoti gaunamus duomenis ir pasiekti reikiamą rezultatą. Mokslo literatūroje vis dažniau pasirodo informacija apie ne

* Terminą *grounded theory* labai sunku išversti iš anglų į lietuvių kalbą. D. Petružytė (2008) mini mokslinėje literatūroje vartojamas skirtingų autorių įvairias šio metodo pavadinimo vertimo versijas: tai ir pamatinė teorija, panardinimo teorija, pagrįsta teorija, grindžiamoji, įžeminta teorija. D. Petružytė (2008) savo straipsnyje argumentuoja už termino „grindžiamoji teorija“ vartojimą apeliuodama į B. G. Glaser ir A. L. Strauss knygą (1967). B. Bitinas ir bendraautorai 2008 metais išleistame vadovėlyje taip pat siūlė *grounded theory* versti kaip induktyviai grindžiamąją teoriją. Be to, terminą „grindžiamoji teorija“ galima trumpinti GT, kaip ją trumpino ir šios teorijos autoriai.

visai teisingą ir tikslų šio metodo taikymą. Šio straipsnio tikslas – atskleisti sunkumus, su kuriais neišvengiamai susiduria psichologai, pradėdami naudoti GT savo tyrimuose. Šiame straipsnyje nebus aptarti visi diskusiniai GT klausimai, o akcentuojami tie probleminiai klausimai, į kuriuos tyrėjas sau turi atsakyti prieš pradėdamas tiksliai ir teisingai vykdyti psichologinius tyrimus, suplanuotus pagal GT metodą.

Kas yra GT? Kuo ji gali būti naudinga psichologijai?

Dažniausiai knygos ar straipsniai apie grindžiamąją teoriją prasideda teiginiu, kad jos istorijos pradžia yra 1967 metai, kai du sociologai, Barney Glaseris ir Anselmas Straussas, išleido knygą „*Grindžiamosios teorijos atradimas*“; kaip atsaką į didžiulio susidomėjimo sulaukusio jų bendro veikalo „Supratimas apie mirimą“ (1966) metodologinį paaiškinimą. Jie bandė pagrįsti ir paaiškinti, kaip gavo rezultatus, atlikę tyrimus ligoninėse su mirštančiais žmonėmis. Pasirodžius šiai publikacijai ir prasidėjo GT tyrimų era, labai pakeitusi socialinių mokslų tyrimų kryptį. Ji suteikė visai naują tyrimo požiūrį, laužė nusistovėjusias tyrimo tradicijas ir praktikas (Charmaz, 2001; Thomas and James, 2006; Bryant, 2009). Patys metodo autoriai akcentavo, kad tai buvo bandymas užlopyti tarp empirinių tyrimų ir mokslinės teorijos susidarančią spragą (Glaser and Strauss, 1967). Autoriai pasiūlė specialias procedūras ir taisykles, susijusias su teorine atranka, kodavimu, teoriniu prisotinimu, atmintinių (angl. *memos*) vedimu, leidžiančias sukurti tam tikrą savarankišką konceptualizavimo ir hipotezių teoriją. GT metodu sukurta teorija ir yra vertinga tuo, kad ji atsiranda iš empirinių duomenų, o

nėra grindžiama vien abstrakčia logika ir autoritetu (Glaser and Strauss, 1967; Glaser, 1978). Taigi GT – tai induktyvus metodas, kai, siekiant sukurti teoriją, naudojamas sistemingas duomenų rinkimas, sintezė, analizė ir konceptualizacija. Tyrėjas pradeda nuo individualaus atvejo, įvykio ar patirties ir progresyviai kuria vis abstraktesnes konceptualias kategorijas, kurios paaiškina susidariusius tarp jų ryšius ir tai, ką parodo gauti duomenys (Charmaz, 2003). Pradėjęs nuo jų dominančios temos ar klausimo, tyrėjas baigia teorija, kuri atskleidžia, kas vyksta šia tema.

Charmaz (2001, p. 6396), nagrinėdama filosofines ir metodologines GT ištakas, teigia, kad „GT kilo iš skirtingos abiejų steigėjų intelektualinės tradicijos. Straussas į grindžiamąją teoriją atsinešė Čikagos mokyklos pragmatizmą, simbolinį interakcionizmą ir lauko tyrimus. <...> Glaserio požiūriu pasaulis nori būti atrastas nešališko stebėtojo, kuriam įtakos nedaro išankstinės loginės dedukcinės pasaulio teorijos. Jis į GT žiūrėjo kaip į ‘išskylančią iš duomenų’“. Kai kurių autorių teigimu, GT teorija apima pozityvizmo ir konstruktyvizmo elementus (Charmaz, 2001; Mills et al., 2006). Toks ideologinis pliuralizmas būdingas GT, tai tikrai nemažas iššūkis psichologui, pasirinkusiam šį metodą: jis reikalauja didžiulės tolerancijos neapibrėžtumui, gero mokslo filosofijos ir epistemologijos išmanymo bei orientacijos interpretacinėse filosofinėse tradicijose (Babchuk, 2009 a; 2009 b). Tai gali paaiškinti, kodėl šis metodas taip sunkiai randa vietą psichologijos tyrimuose. Jis nėra visai „grynas“ savo metodologinėmis ištakomis ir nedera prie jau psichologijoje tradicinėmis tapusių pozityvistinių ar aprašomųjų tradicijų. K. Charmaz (2003, p. 85) teigimu, „GT metodas gali apimti

tradicinius pozityvistinius ir interpretacinius metodus, ypač tokių mokslų kaip psichologija, kurie stengiasi būti tikslūs. GT leidžia psichologams imti ir tyrinėti tokius žmonių patyrimus, kurie yra neprieinami tradiciniais verifikuojamaisiais tyrimo metodais. GT akcentas į procesą leidžia psichologams tyrinėti tiek individualių, tiek tarpasmeninių procesų vystymąsi, palaikymą ar kitimą“.

B. G. Glaser ir A. L. Strauss (1967) į klausimą, kokias temas galima tirti GT būdu, atsako trumpai – „visas“.

Mokslininkai pabrėžia, kad GT yra ypač tinkamas metodas taikyti mažai tyrinėtose srityse, tirti procesus ar reiškinius konkrečioje aplinkoje ir analizuoti duomenis, surinktus įvairiais būdais (interview, *focus* grupės, stebėjimas, dienoraščiai, veiklos užrašai, dokumentai) ir pateiktus įvairia forma (Henwood and Pidgeon, 2003; Chamberlain et al., 2004; Rennie, 2006; Bitinas ir kt., 2008). Anot K. Charmaz (2003), GT galima studijuoti įprastas psichologines temas, kaip antai motyvacija, asmeninė patirtis, emocijos, tapatumas, potraukis, prietariai, tarpasmeninis bendradarbiavimas, konfliktai ir t. t. Tačiau būtent savarankiškų teorijų, kurios apima konkrečias sritis ir apibrėžtas tiriamųjų grupes, kūrimas labiausiai ir patraukia GT tyrėjus ir gali būti naudingas psichologiniams tyrimams. Tokios teorijos užgriebia praktiškas sritis, pavyzdžiui, koledžo studentų lyties identiškumo vystymasis (Edwards, 2007); savižudybės transcendentavimas tarp jaunų vyrų (Gordon, 2009), emociingumas tarpkultūrinės kompetencijos seminaruose (Bergkamp, 2010), benamių jaunuolių gyvenimas gatvėje (Griffin, 2011). Pagrįsdami tyrimo duomenimis, GT tyrėjai siekia įprasminti tiriamą sritį ir pateikti struktūrą, aiškinančią juos dominantį fenomeną (Glaser

and Strauss, 1967). **GT akcentuoja teorijos plėtojamą, o ne aprašymą ar įvertinimą** ir taip leidžia tyrėjui išeiti iš reiškinio aprašymo ribų, formuluoti teorinį pagrindą, kuris leistų numatyti ir paaiškinti. Todėl GT suteikia psichologui galimybę tyrinėti dar neatskleistas sritis, būti atradėju ten, kur mažai padaryta tyrimų, domėtis labai praktinėmis ir siauromis sritimis ir kurti naujas teorijas, taip užpildant tarp teorijos ir empirinio pasaulio tyrinėjimo susidarančią spragą.

Ar yra skilimų GT koncepcijoje? Kurį versiją pasirinkti?

Šiuo metu kalbėti apie GT kaip apie vienalytį metodą tikrai labai sunku, faktiškai neįmanoma. Jau ir Lietuvoje pasirodė mokslinių straipsnių, kurie aptaria GT metodo nevienalytiškumą (Petružytė, 2008; Rupšienė and Pranskūnienė, 2010). Mokslininkai svarsto, ar šią teoriją dar galima laikyti vientisa. Dauguma tyrėjų aptinka didelių ideologinių ir procedūrinių nesuderinamumų ir linę kalbėti apie skirtingas GT „versijas“ (Charmaz, 2001; Bryant, 2009; Babchuk, 2009 a, 2009 b). Panašu, kad GT skilimas prasidėjo išsiskyrus autoriams B. G. Glaseriui ir A. L. Straussui ir ypač paaštrėjo K. Charmazui pristačius konstruktyvistinę GT. Tačiau ir čia tyrėjai iki galo nesutaria, kiek yra skirtingų GT versijų. L. Rupšienė ir R. Pranskūnienė (2010) aptaria keletą visiškai skirtingų bandymų struktūruoti GT versijas. Autorių minimoje literatūroje galima rasti nuo dvejų iki septynių skirtingų GT versijų, tačiau akivaizdu, kad tas skaičius yra labai santykinis ir priklauso nuo nagrinėjančių autorių nuomonės. Šiuo metu GT tyrėjai ėmė kalbėti ir apie antros kartos GT, kuri bus dar vienas žingsnis nuo pirminių klasikinių GT

ištakų. Čia būtina trumpai paminėti keletą GT versijų, kurios turi savitą išraišką, ir dauguma autorių sutaria dėl jų egzistavimo (Charmaz, 2001; Byrant, 2009; Babchuk, 2009 a, 2009 b). Šis skirstymas aiškiai atskleidžia esmines GT versijų pozicijas ir jos yra lengvai diferencijuojamos:

- B. G. Glaser (1978, 1998, 2008 a) atstovauja *klasikinei GT*, kurią grindžia atrastais duomenimis, vengia išankstinių interpretacijų ir pritempimo prie tam tikrų kategorijų, kliaujasi lyginamaisiais metodais ir juda konceptualios teorijos atsiradimo link. Klasikinis GT tyrėjas lygina vieną interviu ištrauką su kita ištrauka, interviu ištrauką su kategorija, kuri jį geriausiai paaiškina, konceptą su kitu konceptu ir t. t. Laikui bėgant, klasikinė GT pozicija darėsi labiau išreikšta, ėmė pabrėžti, kad tik ji vienintelė išlaiko tikrąjį GT veidą ir GT reikalingą konceptualumo lygį, transformuodamasi į atskirą bendrąją metodologiją. Klasikinė GT atsisako save priskirti prie kokybinių tyrimo metodų dėl visiškai kitokio požiūrio į tyrimus ir rezultata. Kitos GT versijos, anot B. G. Glaserio, tik vartoja GT terminiją dėl plataus kokybinių tyrimų žodyno stokos, bet iš tikrųjų atlieka ne GT, o kokybinę indukcinę duomenų analizę (Glaser and Holton, 2004; Holton, 2008).
- A. L. Straussos su vėliau prie jo prisidėjusia bendraautore J. Corbin nuėjo kita GT kryptimi. Šiai versijai paprastai priskiriamas *sisteminės GT* pavadinimas. A. Strauss ir J. Corbin (1998) įvedė keletą naujų technikų, pabrėžia aprašomumą ir įtraukia patikrinamumą. Jie akcentuoja technines procedūras (pvz., ašinio kodavimo ar kompiuterinių duomenų analizės programų naudojimą

- duomenims tvarkyti), kurias B. G. Glaseris vertina kaip duomenų pritempimą išankstinių kategorijų, paviršutinišką duomenų apdorojimą užuot natūraliai leidus kategorijoms atsirasti taikant lyginamąjį metodą. Tyrėjų nuomone, tiek A. L. Straussos, tiek B. G. Glaserio metodai išlieka objektyvistiniai (Charmaz, 2001; Babchuk, 2009 a, 2009 b), nes remiasi išorinio pasaulio realybe ir jos stebėjimu, pabrėžia domėnų atsiskleidimą neutraliam stebėtojui.
- K. Charmaz (2001, 2003) sukūrė *konstruktyvistinę GT*, kuri nebesilaiko objektyvistinių, pozityvistinių prielaidų, o prioritetą perkelia į studijuojamą fenomeną. Konstruktyvistinė GT strategijas naudoja kaip lankstų įrankį, o ne griežtą struktūrą. K. Charmazas pabrėžia, kad tyrėjas nėra *tabula rasa* ir tai, ką jis girdi ir pastebi pasaulyje, stipriai apibrėžia jo supratimą. Todėl konstruktyvistai akcentuoja interpretacinį duomenų aspektą, kontrastuodami jį su objektyvistiniu duomenų atsiradimu.

Taigi psichologui, ypač pradedančiajam, norinčiam daryti tyrimus, vadovaujantis GT metodu, reikia pasirinkti, kurį iš GT „šeimos“ variantų naudoti. Daugelio psichologams skirtų vadovėlių apie kokybinius tyrimo metodus (Henwood and Pidgeon, 2003; Chamberlain et al., 2004; Rennie, 2006) įvadiniuose tekstuose akcentuojama, kad yra keletas skirtingų GT versijų, tačiau pateikiamos panašios procedūros, kaip atlikti tyrimą ir kurti savarankiškas teorijas. Tyrėjui reikia pačiam išsamiai analizuoti įvairias GT studijas ir disertacijas, kad galėtų pastebėti tuos skirtumus, suprasti, kad tai nėra vien teorinio pobūdžio priekaištai,

o realiai egzistuojantys skirtumai. Tai gali turėti nemažai įtakos tyrėjo apsisprendimui, ar apskritai gilintis į GT tyrimo strategiją ir metodologiją. Tų, kurie neišsigando GT sudėtingumo, dar laukia nemažas darbas – pasirinkti sau artimą poziciją ir jos laikantis atlikti tyrimą. W. A. Babchuk (2009 a) nuomone, net išsamiai susipažinusieji su GT turi nemažai sunkumų pasirinkdami, kurį GT „šeimoms“ metodą taikyti, nes visi turi savitų ypatumų ir procedūrinių niuansų. Dėl tokio plataus požiūrio atsiranda naujas pavojus, į kurį dėmesį atkreipia W. A. Babchuk (2009 a) – GT tampa labai populiarus ir plačiai taikomas šiuolaikiniuose tyrimuose, bet detalesnė GT atlikta tyrimų analizė rodo, kad nemažai mėginimų taikyti GT metodą iš tikrųjų nėra GT metodas arba yra eklektinis versijų variantas. M. Weed (2009) atliko 2000–2008 metų žurnalų „*Psychology of Sport and Exercise*“ GT metodu atliktų tyrimų analizę ir nustatė, kad tik vienas iš dvylikos nagrinėtų straipsnių aiškiai nurodė savo naudojamą GT versiją ir ją moksliskai pagrindė, ir lengvai „pašiepia“ toki mokslininkų laisvą, pusiau intuityvų GT naudojimą. Todėl tarp profesionalių GT tyrėjų ima vyrauti nuomonė (Charmaz, 2001; Babchuk, 2009a; Byrant, 2009; Weed, 2009, 2010), jog tyrėjas turi būti išsamiai susipažinęs su pagrindinėmis GT versijomis tam, kad iš esmės suprastų, kaip veikia GT metodas, prie jo prisitaikytų, pasirinktų jo versiją (ir jos laikytųsi atlikdamas tyrimą) ar tik paskui imtų „kurti“ savąją.

GT – tai kiekybinių ar kokybinių duomenų tyrimas?

Vienas esminių sprendimų, kurį padaro psichologas pradėdamas tirti jį dominantį

reiškinį, yra atsakymas į klausimą – kurį jis tyrimo metodą taikys: kokybinį ar kiekybinį, ir kokius norės „rinkti“ duomenis. GT teorijoje šis klausimas vertinamas naujai. Jau nuo pirmosios knygos „*The Discovery of Grounded theory*“ autoriai B. G. Glaser ir A. L. Strauss teigia, kad galime kurti GT iš abiejų duomenų tipų. „Mes tikime, kad kiekviena duomenų forma yra naudinga teorijos patikrinimui ir kūrimui. <...> daugeliu atvejų yra būtinos abi duomenų formos – ir ne tai, kad kiekybiniai patvirtina kokybinius duomenis, bet abi, kaip papildančios ir labai svarbios mums, kaip skirtingos to paties subjekto domenų formos, kuriomis operuojant galima iš kiekvienos sukurti teoriją“ (Glaser and Strauss, 1967, p. 17–18). Istoriškai taip susiklostė, kad GT metodas priskirtas prie kokybinių tyrimų metodų ir aprašomas knygose šalia kitų kokybinių metodų kaip fenomenologinė, turinio, naratyvų ar atvejo analizės. Tai, ko gero, vienas iš paprasčiausių paaiškinimų, kodėl vienas GT kūrėjų, A. L. Strausas, savo knygų ar straipsnių pavadinimuose visur prideda žodį „kokybinis tyrimas“ ir bando GT teoriją gretinti su kokybiniais tyrimais. Kaip pažymi D. Petružytė (2008), A. L. Strausas nesipriešina kiekybinių ir kokybinių duomenų derinimui, bet jo darbuose pastebima tendencija GT priskirti prie kokybinių tyrimų. O B. G. Glaseris laikosi griežtesnės pozicijos, kad GT metodas gali būti taikomas tiek su kokybiniais, tiek su kiekybiniais duomenimis, šiam autoriui priklauso garsusis teiginys „**viskas yra duomenys**“. Šis B. G. Glaserio apsisprendimas geriausiai išryškėjo 2008 metais išleistoje knygoje „*Doing Quantitative Grounded Theory*“, kurioje jis pagrindžia ir aprašo GT teorijos kūrimą, remdamasis kiekybi-

niais duomenimis. Autoriaus teigimu, tai atsitiktinumas ir įprotis, kad dauguma GT tyrimų yra daromi naudojant kokybinius duomenis, nes taip yra pigiau ir paprasčiau. „GT – tai bendra metodologija, kuri gali būti naudojama su bet kokiais duomenimis. <...>. Tai yra induktyvi metodologija. Kokybiniai duomenys neapibrėžia GT; GT tik dažniausiai naudoja kokybinius duomenis – tarp kitų įmanomų duomenų“ (Glaser, 2008 b, p. 1). Tokia pozicija kokybinių ir kiekybinių duomenų atžvilgiu klasikinė B. G. Glaserio teoriją daro gana išskirtinę ir verčia visiškai naujai permąstyti pačią tyrimo metodologiją. Tačiau klasikinė GT griežtai laikosi savo unikalios pozicijos pabrėždama nesanti metodas, skirtas aprašyti, o konceptualizuoti tyrinėjamą reiškinį, ir save vadina **bendrajai ir visiškai atskira tyrimo metodologija**, o GT lyginimą su kitais įprastais kokybinių tyrimų metodais laiko GT metodo nesupratimu ir supaprastinimu (Glaser, 1998; Glaser and Holton, 2004; Holton, 2008).

Koks yra GT rezultatas? Ar taikant GT galima sukurti teoriją?

Kaip minėta, GT yra metodas, skirtas kurti teoriją (Glaser and Strauss, 1967), ir jos galutinis rezultatas – nauja, savarankiška teorija. Kitas svarbus klausimas – kokio lygio, konceptualumo ir pobūdžio yra tas teorijos kūrimas. Čia vėl išryškėja GT versijų skirtumai. Pavyzdžiui, klasikinė GT reikalauja maksimalaus konceptualizacijos lygio, A. L. Strauss ir J. Corbinso reikalavimai teorijai, panašu, yra labiau konceptualaus aprašymo lygmens, o konstruktyvistinė GT akcentuoja interpretacinį aspektą (Petružytė, 2008; Rupšienė and Pranskūnienė, 2010). Bet kuriuo atveju GT autoriai sutaria, kad visos GT analizės

stadijos turėtų vesti teorijos formulavimo link. Net nesigilinant į atskirų GT krypčių diskusijas apie sukuriamos teorijos formą ir konceptualumą aišku, kad rezultatas turėtų būti nauja, reiškinį aiškinanti teorija. Tarp kitų tyrimo paradigmu, tiek kokybinių, tiek kiekybinių, šis sumanymas atrodo gana neįprastai, gal, žiūrint iš įprastų psichologijos tyrimų pozicijų, ir net kiek ambicingai. Pirmiausia, imantis dirbti su GT, reikia įveikti nusistovėjusias nuostatas, kad, norint sukurti ką nors naujo, reikia būti ypatingam, iškiliam mokslininkui, o tiesiog atsiduoti GT, tikintis nepasiklysti duomenų labirintuose. B. G. Glaser ir A. L. Strauss (1967) įsitikinimu, nereikia būti genijumi, kad duotum mokslui naują teoriją, užtenka laikytis GT procedūrų.

G. Glaser ir A. L. Strauss (1967) mini, kad jų metodas leidžia kurti dviejų tipų teorijas: konkrečiasias (angl. *substantive*) ir bendrąsias (angl. *formal*). Konkrečioji – tai apibrėžta, empiriškai matuojamai temai tinkama teorija, o bendroji – platesnė, aukštesnės konceptualizacijos reiškiniams nagrinėti tinkama teorija, kuri apima bendresnius reiškinius. Akivaizdžiai skiriasi šių teorijų apibendrinimo lygiai: bendrosios teorijos yra labiau apibendrintos, o konkrečiosios – labiau susijusios su tiriamu objektu, todėl gali būti vadinamos siauresnėmis, apibrėžtesnėmis. Bet kuriuo atveju autoriai pabrėžia, kad „abu teorijų tipai yra tik „vidutinio lygmens“ (angl. *middle range*) teorijos. Vadinas, tai tarpinis variantas tarp kasdienio gyvenimo „smulkių, darbinių hipotezių“ ir „visa apimančių“ didžiųjų teorijų“ (Glaser and Strauss, 1967, p. 32–33). Tokia vidutinio lygmens teorija (Norkus, 1997) pretenduoja paaiškinti ir sisteminti ne visus ir ne visokius, bet tik tam tikros rūšies

socialinius reiškinius. Dėl to ji gali kurti empirines hipotezes, kurios patikrinamos remiantis empirinio tyrimo duomenimis.

Pradėjus domėtis GT, natūraliai kyla klausimas, kodėl tai, ką GT sukuria savo tyrimo metu, nori vadinti „teorija“, kodėl autoriai tikisi, kad tai, ką jie sukūrė savo metodu, apskritai turi teisę vadintis „teorija“. Nagrinėdami šį klausimą, G. Thomas ir D. James (2006) pirmiausia akcentuoja sąvokos „teorija“ platumą ir vartojimo įvairumą. Šis žodis, jų nuomone, gali būti vartojamas abstrakčiai aiškinant mokslinius reiškinius, nurodant mokslo ar jo srities teiginių sistemą, bet taip pat buitinėje kalboje, kaip reiškinį paaiškinantis kasdienis veiksmas. K. Charmaz (2003) savo darbuose pabrėžia, kad GT pristato „vidutinės kategorijos“ teorijas, kurios paaiškina elgesį ir procesus. Tačiau G. Thomas ir D. James (2006) bando diskredituoti žodį „paaiškina“, labiau mato GT kuriamų teorijų aprašomąjį pobūdį ir mėgina vadinti jas naratyvais. Čia diskusija grįžta prie GT skirtingų versijų teorijos supratimų. Galbūt svarbu paminėti, kodėl šio autoriaus (2001) savo knygoje taip primygtinai reikalauja, kad klasikinės GT būti konceptualizuojantis, o ne aprašantis metodas, nes, B. G. Glaser (2001) įsitikinimu, naudodami aprašymus savo teorijose, tyrėjai pameta konceptualizacijos ir abstrakcijos lygį, reikalingą teorijoms kurti. Jau savo pirmoje knygoje B. G. Glaser ir A. Strauss (1967, p. 35) akcentavo, kad „lyginamosios analizės metu atskleisti teorijos elementai pirmiausia yra konceptualios kategorijos ir jų konceptualios savybės, paskui eina hipotezės ar apibendrinti ryšiai tarp kategorijų ir jų savybių“, o tai atitinka sąvokai „teorija“ keliamus reikalavimus. Galbūt po šitų svarstymų, ar teisėta vartoti sąvoką „teorija“ GT

tyrimuose, aiškiau tampa, kodėl B. G. Glaser (2001) taip kategoriškai pasisako, kad tik klasikinė GT atitinka sąlygas, reikalingas kurti grindžiamąsias teorijas, o kiti GT atstovai tik atlieka kokybinius induktyviai orientuotus tyrimus.

B. G. Glaser ir A. L. Strauss (1967) sutinka, kad jų pasirinktas būdas ir tikslas kurti „teorijas“ tikrai buvo revoliucingas. GT savo indukcinio tyrimu pretenduoja užimti ypatingą epistemine poziciją, kurią G. Thomas ir D. James (2006) vaizdingai pavadina „arklio ir vežimo klausimu“. Anot GT, klasikiniai „loginiai – deduciniai“ metodai pastato „vežimą“ prieš „arklį“: pirma sukuriama teorija, kurią vėliau siekiama patvirtinti įrodymais. GT tiesiog daro priešingai: pirma renka duomenis, o paskui kuria teoriją, kuri gimsta iš duomenų.

GT sukurtos teorijos įvertinimo ir patikimumo kriterijus taip pat gana originalus: tai *dermė* (angl. *fit*), darbas (angl. *work*), tinkamumas (angl. *relevance*), pakeičiamumas (angl. *modifiability*) (Glaser and Strauss, 1967; Glaser, 1978, 1998). Pirmasis kriterijus – *dermė* – turėtų užtikrinti, kad gaunamos temos nebūtų pritempiamos ar ištrauktos iš dar nebrandžių ar teoriškai suprantamų fenomenų. Supratimas turi kilti tik iš duomenų ir būti nuolat validuojamas, tikrinant, ar kategorijos tinkamai aprėpia duomenis, ar dera su kitomis, aukštesnio lygio kategorijomis, ir t. t. Antrasis kriterijus, darbo, turi garantuoti, kad GT paaiškins, kas čia vyksta, prognozuos, kas vyks, ir paaiškins, kas vyksta platesniame kontekste. Darbo kriterijus turi paaiškinti, kiek gerai teorija atsako į klausimą, kaip dalyviai sprendžia savo pagrindinį rūpestį (angl. *main concern*). Trečias kriterijus, tinkamumo, nusako, kiek teorija yra aktuali ir

tinkama tiriamai veiklai ar dalyviams ir apibrėžia esminės problemos ar proceso svarbą tiriamoje srityje. Ketvirtasis kriterijus – pakeičiamumas, teigiantis, kad konkrečioji teorija yra tik dalinio užbaigtumo lygio ir nauji duomenys visada ją gali papildyti. Tinkama GT visada turi potencialą toliau plėtotis (Glaser, 1978, 1998).

Ką daryti su hipotezių kėlimu ir literatūros analize?

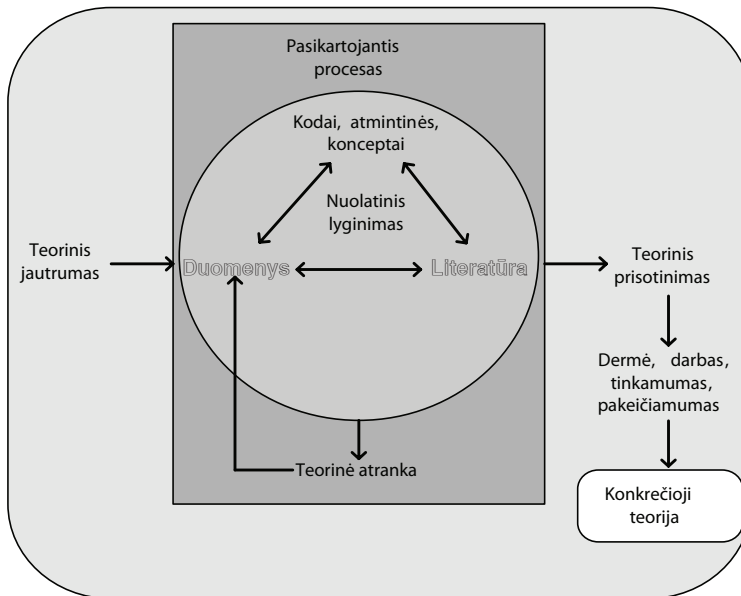
Jau savo pirmajame veikale B. G. Glaser ir A. L. Strauss (1967), atmesdami tuo metu dominuojančią tradicinę pozityvistinę orientaciją, kuri būdinga kiekybiniam tyrimams, pasiūlė naują požiūrį, kuris, laikantis tikslios ir sistemingos procedūros, veda link teorijos atradimo ir atskleidimo, o ne prieš esamų hipotezių tikrinimo. Taigi autoriai iškart griežtai atmetė hipotezių tikrinimo tikslą, pabrėždami, kad šis metodas skirtas analizuoti tam, kas kils iš duomenų, o ne hipotezėms, kurios jau egzistuoja moksliniame pasaulyje ar literatūroje, tikrinti. Akiivaizdu, kad tokia metodologinė laikysena yra neįprasta mokslo pasaulyje ir gali labai lengvai sutrikdyti tyrėją. Juolab kad ji kontrastuoja ir su jau gana įprastu kokybiniam tyrimas keliamu aprašomuoju reikalavimu.

Hipotezių kėlimas (o tiksliau, jų nekėlimas) akivaizdžiai susijęs ir su literatūros analize. Jau nuo pirmosios GT knygos buvo aiškiai pabrėžiama, kad GT tyrimo metu teorija neturi kilti iš literatūros analizės, o tik iš tyrimo empirinių duomenų, dėl to ji ir vadinama duomenimis grindžiama teorija. J. Mills ir bendraautoriai (2006) pažymi, kad tradicinės ir besivystančios GT versijos ginčijasi dėl literatūros skaitymo ir naudojimo prieš atliekant tyrimą. Čia vėl išryškėja kiek skirtingos GT versijų pozicijos (Mills et al., 2006):

- Klasikinė GT akcentuoja, kad, pradėjus dominančio fenomeno analizę, nereikia gilintis į literatūrą, nes tai gali „užteršti“, nukreipti ir apriboti, paveikti kodų sudarymą, atitolinti nuo tikrųjų duomenų. B. G. Glaser (1998, p. 67) net labai kategoriškai pasisako „nedaryti literatūros apžvalgos, kol tyrimas nebus iki galo baigtas“. Ir tik pabaigus tyrimą yra rekomenduojama užsiimti literatūros analize, reikalingų sąvokų ar teorinių modelių, kuriuos galima sulygtinti su GT atlikta analize, paieška.
- A. L. Strauss ir J. Corbin (1998) mato nemažai naudos, proaktyviai išitraukiant į literatūros studijas nuo pat tyrimo pradžios. Rastos literatūroje informacijos panaudojimas vykdant GT tėra vienas būdų kurti teoriją. Lygiai taip pat jie pasisako ir už naudojimą kitų technikų (pvz., ašinių kodų), kurios padeda tiesiog geriau pamatyti realybę kaip ir mokslinė literatūra gali duoti panašių tyrinėjamo fenomeno pavyzdžių, „stimuluoti mūsų mąstymą apie savybes ar matmenis, kuriuos vėliau galėsime panaudoti tirdami prieš mus esančius duomenis“ (Strauss and Corbin, 1998, p. 45). Vis dėlto yra palaikoma pozicija, kad literatūros analizė neturėtų būti esminė tyrimo dalis (Strauss and Corbin, 1998).

Kas tie GT tyrimo įrankiai ir procedūra?

Tik pradėjęs domėtis GT teorija ir skaityti įvairių autorių, rašančių apie GT ir toje srityje atliktus tyrimus, darbus, tyrėjas pirmiausia aptinka daug sudėtingų ir ne labai suprantamų sąvokų, kurios aprašo GT tyrimo procedūras. Tai labai apsunkina

Pav. GT procesas (pagal Weed, 2009)

tyrėjo sąvokų supratimą, pasirinkimą tarp GT įrankių gausos bei prasmingo tų įrankių vartojimo tyrimo metu. Sumaištį kelia ir GT versijų skirtumai. Todėl natūraliai iškyla klausimas, tai kokia yra ta GT procedūra?

L. Rupšienė ir R. Prancūkienė (2010) apžvelgia bendruosius elementus, kurie sieja skirtingas GT versijas, ir aptinka autorių nuomonių skirtumų: tiek dėl bendrumų skaičiaus, tiek dėl paties bendrumo supratimo. Čia norėusi paminėti W. A. Babchuk (2009 a, 2009 b), kurio nuomone, kad ir kokie būtų atskirų GT mokyklų procedūriniai ir ideologiniai nukrypimai, GT „šeima“ turi išskirtinių, unikalių ypatybių, kurios aiškiai atskiria jį nuo kitų metodų, ir sutariama, kad yra bendras procedūrinis pamatas, kuris padeda kurti atskirą teoriją. Tai *nuolatinio lyginimo analizės* metodas (jis taikomas viso tyrimo metu), *vienalaikis duomenų rinkimas ir analizė*, *susilaikymas nuo literatūros analizės* (kol teorija dar nesukurta), *teorinės*

atrankos (kaip priešpriešos atsitiktinei atrankai) naudojimas kuriamai teorijai plėtoti ir tobulinti, *atmintinių rašymas* (kaip būdas fiksuoti kategorijų ir konceptų atsiradimui ir ryšiams tarp jų nustatyti), *teorinis prisotinimas*¹ (kategorijų prisotinimas yra signalas nustoti rinkti papildomus duomenis), *esminės* (angl. *core category*) *kategorijos išskyrimas* (procesas / konstruktas, esmingai aiškinantis tiriamą reiškinį) ir galutinis momentas – *grindžiamosios teorijos sukūrimas*. Akivaizdu, kad šis W. A. Babchuk (2009 a) procedūrinių bendrumų išskyrimas yra tik vienas iš daugelio bandymų apimti

¹ Terminą „teorinis prisotinimas“ (angl. *theoretical saturation*) sunku išversti į lietuvių kalbą, neprarandant pirminės autoriaus priskirtos reikšmės. Galbūt lietuviškai žodis „prisotinimas“ skamba ne visai tinkamai, bet jis puikiai atspindi „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (2000) pateikiamą reikšmę, kad sotinti – tai tirpdyti iki nebetirpstant. Tai puikiai atspindi B. G. Glaser (1978) pateiktą metaforinį šio termino aiškinimą, kad kategorijos turi būti tol „sotinamos“, kol jose „nebetirpsta“, taip nurodant proceso pripildymo ir baigtinumo lygį.

GT versijų skirtumus ir leisti pradedančiam tyrėjui susigaudyti GT „pinklėse“, ir jis gali kisti ateityje, kintant GT versijoms ar jų sampratai. M. Weed (2009) išskiria aštuonis bendrus GT elementus ir pateikia atitinkamą grafinį vaizdą, kuris gali padėti įsivaizduoti GT procesą (pav.).

Nors procedūrų pavadinimai neišprasti, norint vykdyti patį tyrimą, reikia išmokti laisvai operuoti sąvokų konstruktais. Kiekvienam jų paaiškinti ir suprasti prireikia ištisu knygų pastraipų. Be to, panašu, kad yra gana nemaža atskirų GT versijų procedūrinių skirtumų: sąvokos apibrėžiamos, interpretuojamos ir vartojamos šiek tiek skirtingai ir gali reikšti ne tuos pačius veiksmus. W. A. Babchuk (2009 a) sutinka su J. C. Hood (2007), kad, nepaisant visų diskusijų tarp skirtingų GT versijų, lyginimų su „kokybiniais indukciniais metodais“, GT turi savo „sunkumų trejybę“, kurią galbūt sunku įvykdyti ir naudoti, ypač turint omenyje skirtingas jos versijas. Ši „sunkumų trejybė“ tai: 1) teorinė atranka, 2) nuolatinis duomenų lyginimas su teorinėmis kategorijomis, 3) teorijos kūrimas, kol teorinės kategorijos pasiekia reikiamą prisotinimą. Be šitų atributų, J. C. Hood (2007), W. A. Babchuk (2009 a) manymu, niekas neturi teisės teigti, kad naudoja grindžiamąją teoriją. Aišku, šitas kategoriškas teiginys yra ginčijamas kitų autorių (pvz., M. Weed (2009), kuris skiria aštuonis 8 elementus, kaip privalomus GT): ar tik šie trys ir būtent šie elementai nusako GT esmę. Vis dėlto tai

gali būti atspirties taškas, pradedant gilintis į neišprastą GT procedūrą.

Apibendrinant galima sakyti, kad:

- Psichologas, nusprendęs naudoti GT, iš tikrųjų turi įveikti keletą sunkumų, kurie kyla taikant šį metodą. Reikia nemažai drąsos ir ryžto gilinantis į GT metodologines ištakas, griaunančias įprastą, nusistovėjusį psichologinių tyrimų požiūrį ir suvokiant jo nevienalytiškumą. Kiti sunkumai kyla iš paties GT metodo unikalumo: tenka pasirinkti sau artimą GT versiją, drąsiai įvardyti GT tyrimo tikslus, kurie gana ryškiai skiriasi nuo psichologijos tyrimuose įsitvirtinusių tikslų ir uždavinių, įsisavinti neišprastus instrumentus ir procedūras, GT terminiją ir prie jų priprasti.
- Nepaisant GT versijų skirtumų, ginčų dėl kiekybinių ir kokybinių duomenų naudojimo, mokslininkai sutaria, kad GT metodu gali būti apdorojami labai įvairūs duomenys, o tai gerokai išplečia tyrimo lauką. GT akcentas į procesą leidžia psichologams tyrinėti ir individualius, ir tarpasmeninius reiškinius, stebėti jų vystymąsi ar kitimą, o teoriją kuriant iš duomenų, susieti empirinį pasaulį ir jo teorinį konstravimą. Savo netradiciniu priėjimu prie nagrinėjamo reiškinio ir kitonišku rezultatu, kuris suteikia duomenimis pagrįstą savarankišką teoriją, GT metodas gali puikiai pasitarnauti psichologijos mokslui ir praturtinti jį konkrečiomis teorijomis.

LITERATŪRA

- Babchuk W. A. Grounded theory 101: Strategies for research and practice // Proceedings of the 28th Annual Midwest Research Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing, and Community Education / Ed. by J. Trudy, F. Gonzalez. Chicago: Northeastern Illinois University, 2009 a. P. 7–12.
- Babchuk W. A. Grounded theory for practice-based application: Closing the embarrassing gap between theory and empirical research // Proceedings of the 28th Annual Midwest Research Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing, and Community Education / Ed. by J. Trudy, F. Gonzalez. Chicago: Northeastern Illinois University, 2009 b. P. 13–18.
- Barker C., Pistrang N., Elliot R. Research methods in clinical psychology: An introduction for students and practitioners. 2nd edition. Chichester: John Wiley and Sons, 2002.
- Bergkamp J. The paradox of emotionality in multicultural competency training: A grounded theory. Doctoral Thesis. Seattle University, 2010.
- Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. Klaipėda: Socialinių mokslų kolegija, 2008.
- Bryant A. Grounded theory and pragmatism: The curious case of Anselm Strauss // Forum: Qualitative Social Research. 2009, vol. 10 (3). Prieiga per internetą: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1358> [žiūrėta 2011 m. gegužės 4 d.].
- Chamberlain K., Camis P., Yardley L. Qualitative analysis of experience: Grounded theory and case studies // Research Methods for Clinical & Health Psychology / Ed. by D. F. Marks, L. Yardley. London: Sage publications, 2004. P. 67–89.
- Charmaz K. Grounded theory: Methodology and theory construction // International Encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences. Ed. by N. J. Smelser, P. B. Baltes. Amsterdam: Pergamon, 2001. P. 6396–6399.
- Charmaz K. Grounded theory // Qualitative psychology. A Practical Guide Research Methods / Ed. by J. A. Smith. London: Sage Publications, 2003. P. 71–110.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Edwards K. E. Putting my man face on: A grounded theory of college men's gender identity development. Doctoral Thesis. Maryland University, 2007.
- Glaser B. G. Theoretical sensitivity. Advances in the methodology of grounded theory. Mill Valley: Sociology Press, 1978.
- Glaser B. G. Doing grounded theory. Issues and discussions. Mill Valley: Sociology Press, 1998.
- Glaser B. G. The grounded theory: Conceptualization contrasted with description. Mill Valley: Sociology Press, 2001.
- Glaser B. G. Doing quantitative grounded theory. Mill Valley: Sociology Press, 2008 a.
- Glaser B. G. Qualitative and quantitative research // The Grounded Theory Review: An International Journal. 2008 b, vol. 7 (2), p. 1–17.
- Glaser B. G., Holton J. Remodeling grounded theory // Forum: Qualitative Social Research. 2004, 5 (2). Prieiga per internetą: <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/2-04/2-04glaser-e.htm> [žiūrėta 2011 m. birželio 1 d.].
- Glaser B. G., Strauss A. L. Awareness of dying. London: Weidenfeld and Nicolson, 1966.
- Glaser B. G., Strauss A. L. The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research. New York: Aldine Publishing Company, 1967.
- Gordon E. Re-vitalizing worthiness: A theory of transcending suicidality among young men. Doctoral Thesis. Dublin: Dublin City University, 2009.
- Griffin S. Negotiating duality: A framework for understanding the lives of street-involved youth. Doctoral Thesis. Melbourne: Victoria University, 2011.
- Henwood K., Pidgeon N. Grounded theory in psychological research // Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design / Ed. P. M. Camic, J. E. Rhodes, L. Yardley. Washington DC: American Psychological Association, 2003. P. 131–155.
- Holton J. Grounded theory as general research methodology // The Grounded Theory Review: An International Journal. 2008, vol. 7 (2), p. 67–94.
- Hood J. C. Orthodoxy vs. power: The defining traits of grounded theory // The Sage Handbook of Grounded theory / Ed. by A. Bryant, K. Charmaz. Thousand Oaks: Sage, 2007. P. 151–164.
- Mills J., Bonner A., Francis K. The development of constructivist grounded theory // International Journal of Qualitative Methods. 2006, vol. 5 (1), p. 1–7.
- Norkus Z. Robertas Mertonas ir šiuolaikinė sociologija // Sociologija: Mintis ir veiksmai. 1997, Nr. 1, p. 85–87.

Petružytė D. Grindžiamosios teorijos metodologija: B. Glaser'io ir A. Strauss'o versijų palyginimas // Sociologija: Mintis ir veiksmai. 2008, Nr. 1, p. 71–89.

Rennie D. L. The grounded theory method: Application of a variant of its procedure of constant comparative analysis to psychotherapy research // Qualitative Research Methods for Psychologists: Introductions through Empirical Studies / Ed. by C. T. Fisher. Amsterdam: Elsevier, 2006. P. 59–78.

Rupšienė L., Pranskūnienė R. The variety of grounded theory: Different versions of the same method or different methods? // Socialiniai mokslai. 2010, Nr. 4 (70), p. 7–19.

Strauss A. L., Corbin J. Basics of qualitative research:

Techniques and procedures for developing grounded theory. 2nd edition. Thousand Oaks: Sage, 1998.

Thomas G., James D. Reinventing grounded theory: Some questions about theory, ground and discovery // British Educational Research Journal. 2006, vol. 32 (6), p. 767–795.

Weed M. Research quality considerations for grounded theory research in sport & exercise psychology // Psychology of Sport and Exercise. 2009, vol. 10, p. 502–510.

Weed M. A quality debate on grounded theory in sport and exercise psychology? A commentary on potential areas for future debate // Psychology of Sport and Exercise. 2010, vol. 11, p. 414–418.

WHAT PSYCHOLOGISTS SHOULD KNOW BEFORE APPLYING GROUNDED THEORY IN THEIR RESEARCH

Agnė Jurgaitytė-Avižinienė

S u m m a r y

Lithuanian researchers rarely use Grounded theory (GT) for research in psychology as it poses specific/unique challenges for a researcher and requires additional knowledge. This article covers problematic questions which are important before starting research using GT method.

GT is a systematic methodology in the social sciences that attempts to generate theory out of data through a special process of conducting research. GT is a research method that use almost a reverse fashion from traditional positivistic research and at first may appear contradictory to the scientific method used in traditional psychological research. Rather than beginning with literature analyses and developing a hypothesis, the first step is data collection through a variety of methods where data collection and analysis proceeds simultaneously. Article covers how psychology could benefit from using GT as research methodology, especially in fields where studies are just starting and there are no clear findings. GT is especially valuable for the possibility to focus on process research and use and combine a wide variety of data.

Article reveals difficulty to talk about GT as a united method because there was a split in usage of GT methodology between authors B. Glaser and

A. L. Strauss. Disagreement especially intensified after the K. Charmaz presented her own version of GT. Scientists do not agree about homogeneity of GT and raise questions about different versions and amount of GT versions. It is still unclear how many common elements exist in these versions and what could be named as GT core. The idea about choosing the particular version of GT for research is becoming more prominent than ever. Article follows recommendations of W. A. Babchuk (2009 a) and M. Weed (2009) for choosing one particular GT version, and criticize vague and eclectic use of GT methods.

The aim of GT is to generate the “middle range” theory, and this theory construction purpose raises many questions about validity and adequacy of such idea which is analyzed in article. Various attitudes about theory for different GT versions emerge. Especially clear classical GT (Glaser) position that only this version of method gives adequate conceptual level to generate independent middle range theory. Literature analyses, hypothesis testing and use of different kind of data are discussed and clarified different position of GT versions in this article. Glaser is famous for his affirmation that only classical GT is real GT and one that can be called a general research methodology. Other versions of GT are regarded by

him only as sharing the same vocabulary but using only qualitative inductive method for research.

GT uses special vocabulary for procedures that is difficult to translate into Lithuanian without affecting the meaning and requires deep understanding of every word for grasping the meaning of GT process and oper-

ating these concepts while doing research. This article is one of the first attempts to translate and use Lithuanian terms of GT in the field of psychological research.

Key words: grounded theory, applying grounded theory in research, versions, aims, procedures in grounded theory.

Iteikta 2011 09 30